

**TÜRKİYE TARIMINDA
DOĞRUDAN GELİR DESTEĞİ UYGULAMALARI
(Isparta İli Üreticileri Açısından Bir Değerlendirme)**

**DIRECT INCOME SUPPORT IMPLEMENTATION IN
TURKISH AGRICULTURE
(Evaluation of Farmers in Isparta Province)**

Hasan YILMAZ, Vecdi DEMİRCAN, Zeynep DERNEK

Süleyman Demirel Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü

ÖZET: Tarım sektörü ekonomik, sosyal, politik ve teknik yönleriyle diğer sektörlerden farklılığı olan önemli bir sektör konumundadır. Bu nedenle ülkeler tarım sektörüne çeşitli şekillerde müdahale etmekte ve her ülke kendi önceliklerine göre farklı tarımsal destekleme politikaları uygulamaktadır. Tarımda Doğrudan Gelir Desteği (DGD) Türkiye açısından olduğu kadar dünyada da yeni sayılabilecek bir destekleme sistemidir. Bu araştırma Isparta İlinde çiftçilerin Doğrudan Gelir Desteğinden yararlanma düzeyi ile yararlanma/yararlanamama üzerine etkili olan faktörleri üreticiler açısından değerlendirmek amacıyla yürütülmüştür. Yapılan ki-kare (χ^2) bağımsızlık testi sonucunda DGD ödemesinden yararlanma ve yararlanmama durumu ile işletme sahibinin yaşı, tarımsal kooperatiflere üyelik, işletmeden elde edilen gayrisafi üretim değeri, işletme arazi genişliği, arazi parça sayısı, mülk arazi genişliği ve ekilen arazi genişliği değişkenleri arasında istatistikî açıdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tarım politikası ; Doğrudan gelir desteği

ABSTRACT: Agriculture sector is distinguished from other sectors in terms of economic, social, politic and technical aspects. Thus each country interfere the agricultural sector and implements agricultural support policies for its own priorities. Direct Income Support in agriculture is a new support system in the world as is in Turkey. This study was conducted in Isparta province to determine the level of benefiting from Direct Income Support (DIS), the level of receiving, reasons of not receiving from DIS and characteristics of farmers. The data were analyzed and the Chi-Square (χ^2) test was used to test relationship between variables. The result of the analyses showed that there is a significant relationship between the farmers receiving and not receiving DIS, considering farmers' age, membership of cooperative agricultural, gross product value, average size of farm land, size of arable land and the size of owned land.

Keywords: Agricultural policy ; Direct income support

1.Giriş

Küreselleşen dünyada piyasa ekonomisi, daha çok kabul gören ve yaygınlaşan bir sistem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sistemde, hükümetlerin rolü daralmakta ve sadece düzenleyici ve denetleyici olarak belirlenmektedir. Ancak, piyasa ekonomisinin çözemediği konularda hükümetler, düzenleyicilik rolünü kullanarak müdahaleci olmaktadır. Tarım sektörü, gerek ekonomik, gerek sosyal, gerekse

stratejik önemi nedeni ile uzun yıllardan beri tüm dünyada desteklenmektedir. Türkiye’de uzun yıllar tarım sektörü farklı politikalarla desteklenmiş, ancak değişen ulusal ve uluslararası koşullar, Türkiye’de de tarım sektöründe farklı politika yaklaşımlarını ve reform gerekliliğini gündeme getirmiştir. Bugüne kadar uygulanmakta olan tarımsal destekleme politikaları; sağlanan desteklerin hedef kitleye yeterince yansımaması, belirlenen amaçların gerçekleştirilememesi, kamu kaynaklarına getirdiği ağır mali yükü etkisini yitirmiş, kalkınmaya yönelik hedefleri engelleyen unsurlar olarak gündeme gelmiştir (Ören ve Binici, 2004). Tarım sektöründe, mali boyutta etkinliği düşük, ancak yükü büyük tarımsal destekleme sisteminin yerine, etkili olabilecek bir destekleme politikasına geçilmesi öngörülmüş, bu amaçla Doğrudan Gelir Desteği (DGD) uygulaması ile köklü bir politika değişikliğine gidilmiştir. Bu politika değişikliğinde, Uluslararası Para Fonuna (IMF) 9 Aralık 1999 tarihinde verilen niyet mektubu ile Dünya Bankasına verilen 10 Mart 2000 tarihli niyet mektubu esas rolü oynamıştır. Niyet mektubunda, tarımda reform programının orta vadeli amacının, tarımsal destekleme politikalarının bütçe ve tüketiciler üzerindeki yükünün azaltılması için hükümetin sübvans ettiği girdi, kredi ve temel ürünlerdeki fiyat desteklerine dayanan mevcut destekleme politikalarının safhalar halinde kaldırılacağı belirtilmiştir. Kaldırılan desteklerin yerine ise küçük çiftçileri hedef alan doğrudan gelir desteği sistemine geçileceği taahhüt edilmiştir (Çağlar, 2002). Türkiye’de 2000 yılında pilot uygulama ile başlatılan Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) ve DGD uygulaması 2001 yılında ülke genelinde yaygınlaştırılmıştır. DGD ödemelerinde 2001 yılında üst limit arazi miktarı 200 dekar olarak belirlenmiş ve dekar başına 10 milyon TL ödeme yapılmıştır. 2002 yılından itibaren üst limit arazi miktarı 500 dekara çıkarılmış ödeme miktarı da artırılarak 13.5 milyon TL olarak belirlenmiştir. Dekar başına DGD ödemesi 2003 ve 2004 yıllarında 16 milyon TL olarak belirlenmiştir.

Doğrudan gelir destekleri (DGD), kamu kaynaklarından hedef tarım üreticilerinin gelir düzeyini etkilemek amacıyla yapılan transferler şeklinde uygulanan bir politika aracıdır. Geniş anlamda bu politika aracı; mevcut ve gelecekteki üretim miktarı, girdi kullanımı veya gelir düzeyleri ile ilişkilendirilmeksizin, üretimden bağımsız olarak üreticilere yapılan transferler (*pure decoupling or decoupled payments*) veya üretimle belli derecede ilişkili *telafi edici ödemeler (compensatory payments)*, *fark ödemeleri veya prim sistemi (deficiency payments)* şeklinde uygulanmaktadır (Babacan, 2000). Üretimden bağımsız doğrudan gelir ödemeleri (*decoupled payments*), üreticilere yapılan gelir ödemelerinin piyasa fiyatları ve üretimden bağımsız olmasını gerektirir (Dale, 1988). Bu uygulama ile çiftçiler, üretim kararlarını beklenen piyasa gelirlerine göre verirler.

DGD farklı ülkelerde temelde benzer amaçlarla uygulamaya konmuş olmasına rağmen, DGD’nin uygulama biçiminin şekillenmesinde ülkelerin tarımsal yapısı, problemleri, ilişkili olduğu ülkeler grubuna uyumu ve uluslararası anlaşmalar sonucu ortaya çıkan yükümlülükleri belirleyici rol oynamıştır.

Gelişmiş ülkelerde doğrudan gelir yardımları üretimi artırmadan çiftçi gelirlerini yükseltmek için ödenmektedir. Ancak gelir yardımları yoluyla gelir dağılımındaki iyileşmeyi ve üretim verimliliğindeki artışı belirlemek zordur (Eraktan, 2001). Doğrudan desteklerin diğer desteklere kıyasla kırsal alanı daha fazla teşvik ettiği ve istihdamı artırdığı, uygulamadan vazgeçilmesi durumunda sektörde bulunanların gelirlerinde meydana gelen azalma nedeni ile diğer sektörlerle doğru bir istihdam akışının ortaya çıkacağı da belirtilmektedir (Bor, 2005).

Türkiye’de uygulanan şekliyle DGD, yapısal düzenlemeleri içeren ve tarım kesimini geliştirici etkiler yaratacak bir politika aracı değildir. Bu anlamda DGD’nin Çiftçilerin kayıt altına alınmasını sağlayarak, mevcut desteklerin kaldırılması ve fiyatların serbest piyasada oluşması ile ortaya çıkacak üretici gelir kayıplarını telafi etmek için, üreticilere satın alma gücü kazandırmak amaçlı uygulanan bir tarım politikası olduğu söylenebilir. (Eraktan, 2001). Bu politika aracının esas özelliği, destekleme ürünlere bağlı olmadığından, piyasa işleyişine müdahalenin söz konusu olmaması, üretim, tüketim ve dış ticaret kararlarının tamamen piyasa fiyatlarına göre saptanması ve politika uygulamasının toplumsal refah kayıplarına neden olmamasıdır (Aydoğuş, 1999; Babacan, 2000).

2. Literatür Bildirileri

Tarımda DGD sistemi ülkemiz açısından olduğu kadar dünyada da yeni sayılabilecek bir destekleme sistemidir. Bu nedenle DGD uygulamaları ile ilgili çeşitli çalışmalara rastlanmakla birlikte bu çalışmalar daha çok sistemin kuramsal açıdan ele alınıp incelendiği çalışmalardır. Türkiye’de DGD uygulaması sonuçlarının analizine yönelik birkaç çalışma dışında yeterli sayıda ve kapsamda çalışmalar yapıldığını söylemek oldukça güçtür. Bununla birlikte, konuyla ilgili önemli görülen literatür bildirileri aşağıda verilmiştir.

Baffes ve Mearman (1998), Meksika, ABD ve AB’de DGD’ye yönelik yapılan uygulamaları incelemiş ve değerlendirmiştir. Yükseler (1999), tarımsal destekleme politikalarının genel bir değerlendirmesini yaptıktan sonra, tarımsal politikalar içerisinde doğrudan gelir desteği sisteminin yerini ve uygulanabilirliği ile maliyetini incelemiştir. Demirci (2000), DGD’nin genel özelliklerini ortaya koyarak, Meksika, Romanya, AB ve ABD’de uygulamalarına değinmiştir. Babacan (2000), DGD sisteminin temel unsurları, uygulamanın tarım sektörüne olası etkileri, sistemin ön koşulları ve işleyiş şeklini incelemiştir. Öcek (2000), DGD sisteminin çeşitli ülkelerdeki uygulama durumunu ve Türkiye’de uygulanabilme olanaklarını, Oyan (2000), Türkiye’nin böyle bir sisteme hazır olup olmadığını incelemiştir. Ediz ve ark.(2001), genel olarak DGD’nin pilot bölgelerdeki uygulama sonuçlarını değerlendirmiştir. Bayaner ve ark. (2001), Türkiye’de dört pilot ilde doğrudan gelir desteğini inceleyerek, uygulama sonuçlarının neler olduğunu belirlemeye çalışmışlar ve saptanan sorunların azaltılabilmesine yönelik önlemlerin neler olabileceğine dair değerlendirme yapmışlardır. Frewley and Keeney (2001), 1992 Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası Reformu ile doğrudan ödemelerin bir sonucu olarak tarıma verilen desteğin dramatik bir artış gösterdiğini belirtmişler ve tarım politikalarındaki bu değişimin İrlanda da çiftlik gelirleri üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Doğrudan ödemelerin çiftlik geliri üzerinde daha adil bir gelir dağılımı etkisi yarattığını belirtmişlerdir. Olgun ve ark. (2002), DGD ile ilgili olarak yapılmış yayım çalışmalarını, Birinci ve ark.(2002) DGD’nin fındık sektörüne olan olası etkilerini incelemiştir. Gençler ve Artukoğlu (2003), DGD uygulamasının Akhisar ilçesindeki etkilerini, uygulamada yaşanan sorunları ortaya koyarak çözüm önerileri getirmeye çalışmışlardır. Fellmann (2004), Doğrudan gelir ödemelerinin tarım politikası amaçlarını başarmak için etkili bir önlem ve yaklaşım olup olmadığını, doğrudan gelir ödemelerinin özelliklerini, verimli ve sürdürülebilir ekonomi politikası anlayışına göre farklı amaçlar için nasıl uygulanması gerektiğini incelemiştir. Ören ve Binici (2004), DGD uygulamasının GAP alanı tarımsal yapı ve gelirlerine etkilerini incelemişler, DGD uygulamasından sonra küçük işletmelerin gelir kaybına uğradıklarını, araziye olan talebin artmasıyla, bölgede mülk ve kira bedelleri; ilave

satın alma gücü nedeniyle de girdi kullanımında dikkate değer artışlar yaşandığını saptamışlardır. Eraktan ve ark. (2004), DGD uygulamasını Türkiye açısından genel olarak değerlendirdikten sonra, çeşitli bölgeler (Ege, Marmara ve İç Anadolu) itibarıyla incelemişler, arazi üzerinden ödenen DGD ödemelerinin, bölgeler, işletmeler ve ürünler arasında bir dengesizlik yarattığını belirtmişler ve uygulamanın yarattığı sorunlara ilişkin çözüm önerileri sunmuşlardır. Aslan ve Boz (2005), yaptıkları çalışmada, Kahramanmaraş ili Pazarcık ilçesinde çiftçilerin devletten almış olduğu doğrudan gelir desteğinin (DGD) nerelerde harcandığını ortaya koymuşlar ve bu desteğin tarımsal amaçlı olarak kullanılması üzerine etki eden faktörleri belirlemişlerdir.

3. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Türkiye’de tarım politikası uygulama değişikliklerinin sonuçları konusundaki bilimsel çalışmalar oldukça yetersizdir. Bu nedenle bu çalışma, tarımsal destekleme politikası aracı olarak uygulamaya konulan Doğrudan Gelir Desteği ödemelerinin değerlendirilmesine olanak verebilecek sonuçların ortaya konması bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca araştırmanın politika belirleyicilerin alacağı kararlara ve politika tercihlerine ışık tutması beklenmektedir. Bu nedenle konunun üreticiler açısından değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

Bu kapsamda araştırma Isparta İlinde çiftçilerin Doğrudan Gelir Desteğinden yararlanma düzeyi ile yararlanma /yararlanamama üzerine etkili olan faktörleri üreticiler açısından değerlendirmek amacıyla yapılmıştır.

4. Materyal ve Yöntem

Araştırmanın ana materyalini Isparta ili Aksu, Keçiborlu, Senirkent, Şarkikaraağaç, Uluborlu ve Eğirdir ilçelerine bağlı köylerdeki DGD’den yararlanan ve yararlanmayan üreticilerden, amaca uygun şekilde geliştirilen anket formu kullanılarak karşılıklı görüşme yoluyla elde edilen birincil veriler oluşturmaktadır. Anketler 2005 yılında yapılmış olup, anket verileri 2004-2005 yılı üretim dönemi bilgilerini kapsamaktadır. Ayrıca konu ile ilgili daha önce yapılan yurtiçi ve yurt dışı araştırmalar, makaleler ve raporlar gibi çalışmalardan da yararlanılmıştır.

Araştırmanın popülasyonunun belirlenmesinde Isparta Tarım İl Müdürlüğü kayıtları dikkate alınmıştır. Araştırma alanına giren 94 köyün ortalama arazi varlığı dikkate alınarak %10 hata payı ve % 90 güven sınırları ($z=1.65$) içinde Neyman yöntemi ile 12 köyde anket çalışması yapılması gerektiği belirlenmiştir. Araştırma Isparta ili Aksu, Keçiborlu, Senirkent, Şarkikaraağaç, Uluborlu ve Eğirdir ilçeleri ile bu ilçelere bağlı 12 köyde yürütülmüştür. İlçe ve köylerin seçiminde, Tarım il ve ilçe müdürlüğü teknik elemanlarının görüşleri de alınarak, ili ve ilçeyi sosyo-ekonomik açıdan temsil edebilme ve tarımsal potansiyel gibi ölçütler göz önünde bulundurulmuştur. Anket uygulanacak örnek sayısının belirlenmesinde tabakalı örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Yamane, 1967).

Örnek köy ve işletme sayısı (1) numaralı eşitlik yardımıyla hesaplanmıştır.

$$n = \frac{(\sum N_h S_h)^2}{N^2 * D^2 + \sum N_h S_h^2} \quad (1)$$

Formülde;

n: örnek sayısını

N_h : h'inci tabakadaki işletme sayısını

S_h : h'inci tabakanın standart sapmasını

S_h^2 : h'inci tabakanın varyansını

N: Popülasyondaki işletme sayısını

D^2 : $(d/z)^2$ olup, d ortalamadan ($\bar{X}=34,31$) belirli bir orandaki (%5) sapmayı, z ise %95 güven sınırına karşılık gelen z tablo değerini (1.96) ifade etmektedir.

$$D^2 = \left(\frac{d}{z}\right)^2 \quad (2)$$

Örnek hacmi 137 olarak hesaplanmıştır. İşletmelerin sahip oldukları arazi büyüklükleri farklılık gösterdiğinden, popülasyonu homojen duruma getirmek ve farklı işletme gruplarını karşılaştırmak için işletmelerinin tabakalara ayrılarak incelenmesi gerektiğine karar verilmiştir. İşletmeler, arazi genişlikleri dikkate alınarak, frekans dağılımına göre 1-20, 21-50, 51-100 ve 101 dekardan büyük olmak üzere 4 tabakaya ayrılmıştır. İşletmelerin tabakalara dağıtımında eşitlik (3) kullanılmıştır (Yamane, 1967).

$$n_h = \frac{N_h S_h}{\sum N_h S_h} * n \quad (3)$$

Formülde;

n_h : her tabakaya seçilen örnek sayısını,

n: toplam örnek sayısını ifade etmektedir.

Bazı anketlerin tutarsız ve eksik olabileceği dikkate alınarak toplam 150 üretici ile görüşülmüştür. Anketlerin değerlendirilmesi yapılarak tutarlı ve sağlıklı olduğuna karar verilen DGD'den yararlananlar için 105 ve DGD'den yararlanmayanlar için 32 anket olmak üzere toplam 137 anket üzerinden analizler yapılmıştır. Anket uygulanan işletmeler tesadüfen seçilmiştir. DGD uygulamasından yararlanan ve yararlanmayan işletmelerden örnek olarak seçilen 137 işletme ile yapılan anket formlarındaki veriler denetlenerek kodlanmış ve bilgisayara girilmiştir.

Verilerin analizleri yapılarak, işletmelerin demografik ve sosyal özellikleri ile yapısal özellikleri belirlenmiş, incelenen işletmelerin DGD'den yararlanma ve yararlanmama durumları ile yararlanmama nedenleri saptanmış, parametreler arasındaki ilişkileri saptamak için hipotezler kurulmuştur.

Anket değerlendirmesinde kullanılan istatistiksel yöntemler araştırmanın amaçları doğrultusunda seçilmiştir. Verilerin analizinde, temel tanımlayıcı istatistiksel analizler, mutlak ve nispi dağılımlar, çapraz tablolar, basit ve tartılı ortalamalar,

standart sapma, minimum ve maksimum değerler ve ki- kare (χ^2) bağımsızlık testi uygulanmıştır. Verilerin analizinde SPSS 10.0 (Statistical Package for the Social Sciences) paket programı kullanılmıştır.

4.1. Hipotezler

Doğrudan gelir desteğinden yararlanan ve yararlanamayan üreticilerin sosyal ve demografik özelliklerine ilişkin Hipotezler

- 1/H₀ = Çiftçilerin DGD ödemesinden yararlanması ve yararlanamaması ile **işletme sahibinin yaşı** arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
- 2/H₀ = Çiftçilerin DGD ödemesinden yararlanması ve yararlanamaması ile **işletme sahibinin eğitim düzeyi** arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
- 3/H₀ = Çiftçilerin DGD ödemesinden yararlanması ve yararlanamaması ile **işletme sahibinin çiftçilik deneyimi** arasında anlamlı bir ilişki yoktur
- 4/H₀ = Çiftçilerin DGD ödemesinden yararlanması ve yararlanamaması ile **çiftçi ailesindeki kişi sayısı** arasında anlamlı bir ilişki yoktur
- 5/H₀ = Çiftçilerin DGD ödemesinden yararlanması ve yararlanamaması ile **çiftçi ailesinden tarımda çalışan kişi sayısı** arasında anlamlı bir ilişki yoktur
- 6/H₀ = Çiftçilerin DGD ödemesinden yararlanması ve yararlanamaması ile **işletme sahibinin sosyal güvenlik kuruluşuna üyeliği** arasında anlamlı bir ilişki yoktur
- 7/H₀ = Çiftçilerin DGD ödemesinden yararlanması ve yararlanamaması ile **işletme sahibinin tarımsal kooperatiflere üyeliği** arasında anlamlı bir ilişki yoktur
- 8/H₀ = Çiftçilerin DGD ödemesinden yararlanması ve yararlanamaması ile **tarım dışı gelir** arasında anlamlı bir ilişki yoktur

Doğrudan gelir desteğinden yararlanan ve yararlanamayan işletmelerin yapısal özellikleri ve faaliyet sonuçlarına ilişkin Hipotezler

- 9/H₀ = Çiftçilerin DGD ödemesinden yararlanması ve yararlanamaması ile **gayrisafi üretim değeri** arasında anlamlı bir ilişki yoktur
- 10/H₀ = Çiftçilerin DGD ödemesinden yararlanması ve yararlanamaması ile **işletme arazi genişliği** arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
- 11/H₀ = Çiftçilerin DGD ödemesinden yararlanması ve yararlanamaması ile **arazi parça sayısı** arasında anlamlı bir ilişki yoktur
- 12/H₀ = Çiftçilerin DGD ödemesinden yararlanması ve yararlanamaması ile **mülk arazi genişliği** arasında anlamlı bir ilişki yoktur
- 13/H₀ = Çiftçilerin DGD ödemesinden yararlanması ve yararlanamaması ile **kiraya tutulan arazi genişliği** arasında anlamlı bir ilişki yoktur
- 14/H₀ = Çiftçilerin DGD ödemesinden yararlanması ve yararlanamaması ile **ortak arazi genişliği** arasında anlamlı bir ilişki yoktur
- 15/H₀ = Çiftçilerin DGD ödemesinden yararlanması ve yararlanamaması ile **sulu işlenen arazi genişliği** arasında anlamlı bir ilişki yoktur
- 16/H₀ = Çiftçilerin DGD ödemesinden yararlanması ve yararlanamaması ile **kuru işlenen arazi genişliği** arasında anlamlı bir ilişki yoktur
- 17/H₀ = Çiftçilerin DGD ödemesinden yararlanması ve yararlanamaması ile **nadas arazi genişliği** arasında anlamlı bir ilişki yoktur
- 18/H₀ = Çiftçilerin DGD ödemesinden yararlanması ve yararlanamaması ile **ekilen arazi genişliği** arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

5. Bulgular ve Tartışma

5.1. İşletmelerin Doğrudan Gelir Desteğinden Yararlanma Düzeyleri

5.1.1. DGD'den Yararlanma Oranı

Tablo 1'de DGD'den yararlanan işletmelerin işletme genişlik gruplarına göre yararlandıkları arazi miktarları verilmiştir. Ortalama DGD'den yararlanan arazinin işletme arazisine oranı %80.1, nadas arazisine oranı %14.8 ve ekilen araziye oranı %94.1'dir. Başka bir çalışmada (Manisa, Aydın, Ankara, Çankırı, Balıkesir, Bursa ve Tekirdağ illerini kapsayan), DGD'den yararlanan arazinin işletme arazisine oranı %68.17-%83.36 arasında saptanmıştır (Eraktan ve ark, 2004). DGD'den yararlanan arazinin işletme arazisi ve ekilen araziye oranının en yüksek olduğu işletme genişlik grubu 1-20 dekar genişlik grubudur (%97.1). Bunun nedeni olarak 1-20 dekar işletme genişlik grubunda nadasa bırakılan arazinin bulunmaması gösterilebilir. 21-50 dekar genişlik grubunda ise DGD'den yararlanan arazinin ekilen araziye oranı en düşüktür (%88.0). DGD'den yararlanan arazinin işletme arazisine oranı ise 51-100 dekar genişlik grubunda en düşüktür (%77.9). İncelenen işletmelerde işletme arazisi ve ekilen alan miktarı arttıkça DGD'den yararlanan alan oranının azaldığını söylemek mümkündür. Araştırma alanında DGD'den yararlanan arazinin işletme arazisine oranının, ekilen araziye oranından düşük çıkması, DGD'ye getirilen ve bilinen eleştirilerin aksine, bölgede ekili olmayan alanlara DGD ödemesi yapılmadığını göstermektedir. DGD'den yararlanan arazinin ekilen araziye oranının 100'den küçük çıkması ise üreticilerin tapu kayıtlarında belirsizliklerin olması, miras sorunları, kiracılık ve ortaklığın belgelendirilememesi nedeni ile ekilen arazilerin tamamının DGD ödemesine esas beyanını yapamadıklarından kaynaklanmaktadır.

Tablo 1. DGD'den Yararlanan İşletmelerin Yararlanma Oranları (%)

Arazi Genişlik Grupları (dekar)	İşletme Arazisi (dekar) ^a	Nadas Arazi (dekar) ^b	Ekilen Arazi (dekar) ^c	DGD'den Yararlanılan Arazi (dekar) ^d	d/a	b/a	d/c
1-20	14.5	0.0	14.5	14.0	97.1	0.0	97.1
21-50	37.1	3.6	33.5	29.5	79.4	9.7	88.0
51-100	69.4	12.6	56.8	54.0	77.9	18.1	95.1
101+	198.1	32.3	165.9	158.0	79.8	16.3	95.3
Ortalama	71.4	10.6	60.8	57.2	80.1	14.8	94.1

5.1.2. İşletmelerin Aldıkları DGD Miktarı

DGD'den yararlanan işletmeler işletme başına ortalama 915.20 YTL DGD ödemesi almışlardır. İşletme başına alınan DGD ödemeleri incelendiğinde küçük işletmelerin DGD ödemesinden daha az yararlandığı anlaşılmaktadır. 1-20 dekar arazi genişlik grubuna sahip olanlar (%24.8) işletme başına ortalama 224.72 YTL DGD ödemesi alırken 101 dekarın üstünde işletme arazisine sahip olanlar (%20.0) ortalama 2528.76 YTL DGD ödemesi almaktadırlar. Başka bir deyişle 101 dekar üstü araziye sahip işletmeler, 1-20 dekar araziye sahip işletmelerden yaklaşık işletme başına 11 kat daha fazla DGD ödemesi almışlardır (Tablo 2). Bunun nedeni 101 dekar üstü araziye sahip işletmelerin daha fazla araziye sahip olmalarıdır. Başka bir çalışmada, 150 dekar üstü araziye sahip olan işletmelerin işletme başına 1 ile 4 kat arasında değişen oranlarda daha fazla DGD ödemesi aldıkları saptanmıştır (Eraktan ve ark, 2004).

Tablo 2. DGD' den Yararlanan İşletmelerin Aldıkları DGD Miktarı (YTL)

İşletme Genişlik Grupları (dekar)	N	Min.	Max.	Ort.	St.Sapma
1-20	26	64	320	224.62	84.964
21-50	33	64	800	471.27	215.075
51-100	25	320	1 440	864.00	316.615
101+	21	400	6 080	2 528.76	1499.068
Toplam/Ort	105	64	6 080	915.20	1085.988

5.1.3. Üreticilerin Karşılaştıkları Sorunlar ve DGD'den Yararlanmama Nedenleri

DGD ödemesi alırken üreticilerin %67.6'sı bir sorunla karşılaşırken, %32.4'ü herhangi bir sorunla karşılaşmadığını belirtmiştir. Bir sorunla karşılaşma oranı %72 ile en fazla 51-100 dekar işletme genişlik grubunda herhangi bir sorunla karşılaşmayanların oranı %36.4 ile 21-50 dekar işletme genişlik grubunda en yüksektir.

İşletme genişlik gruplarına göre incelendiğine ortaya çıkan çarpıcı sonuç 1-20 dekar işletme genişlik grubunda; İlçe Tarım Müdürlüğü (dosya parası), Tapu Kadastro Müdürlüğü (tapu intikal parası) ve Ziraat Bankasına (kooperatif borcu kesintisi) ilişkin sorun yaşayanların oranı daha yüksektir. Bu oranlar sırasıyla %22.9, %20.0 ve %14.3'dür. Dekar başına kayıt parası alınması nedeniyle Ziraat Odaları ile sorun yaşayanların oranı 51-100 dekar işletme genişlik grubunda (%43.6), veraset nedeniyle miras sorunu yaşayanların oranı 51-100 ve 101dekar ve üstü işletme genişlik grubunda (%23.1), kiraya tuttuğu arazi nedeniyle sorun yaşayanların oranı 101 dekar ve üstü işletme genişlik grubunda (%19.2) daha yüksek olarak saptanmıştır (Tablo 3). Başka bir çalışmada Tarım İlçe Müdürlüğüne ilişkin sorunların oranı %68.57, mirasa ilişkin sorunların oranı %12.38 olarak saptanmıştır (Eraktan ve ark, 2004).

Yapılan χ^2 testinde çiftçilerin DGD ödemesinden yararlanma aşamasında karşılaştıkları sorunlar ile işletme arazisi genişliği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. ($p=0,163>0,05$)

Tablo 3. DGD Ödemesinden Yararlanma Aşamasında Karşılaşılan Sorunlar*

İşletme Genişlik Grupları (dekar)	A		B		C		D		E		F		G		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
1-20	4	11.4	0	0.0	0	0.0	8	22.9	7	20.0	11	31.4	5	14.3	35	100
21-50	5	11.6	1	2.3	7	16.3	9	20.9	7	16.3	12	27.9	2	4.7	43	100
51-100	9	23.1	0	0.0	3	7.7	5	12.8	4	10.3	17	43.6	1	2.6	39	100
101+	6	23.1	0	0.0	5	19.2	4	15.4	4	15.4	7	26.9	0	0.0	26	100
Toplam	24	16.8	1	0.7	15	10.5	26	18.2	22	15.4	47	32.9	8	5.6	143	100
$\chi^2 = 23,747$ $p=0,163>0,05$ $df= 18$																

A- Miras (veraset), B- Ortağa tuttuğu kişi, C- Kiraya tuttuğu kişi, D- İlçe Tarım Müdürlüğü E- Tapu Kadastro Müdürlüğü, F- Ziraat Odası, G- Ziraat Bankası.

*Her üretici birden fazla tercih belirttiğinden değerlendirmede dikkate alınmıştır

Üreticilerin DGD'den yararlanmama nedenleri Tablo 4'te verilmiştir. Üreticilerin %35'i miras sorunu nedeniyle, %25'i bürokratik işlemler fazla olduğu için, %20'si arazi varlığı çok az olduğu için, %13.3'ü kiralamayı belgelendiremediği ve

kendisinin yerine mal sahibi aldığı için ve %6.7'si mülk arazisi olmadığı için DGD ödemesinden yararlanamamışlardır. Başka bir çalışmada üreticilerin %28.3'ü miras sorunu nedeniyle, %21'i bürokratik işlemler fazla olduğu için, %18.5'i arazi varlığı çok az olduğu için yararlanamamışlardır (Gençler ve Artukoğlu, 2003). Mülk arazisi olmayanların oranı (%12.5) 21–50 dekar, arazi varlığı çok az (%34.5) ve bürokratik işlemlerin çok olduğunu belirtenlerin oranı (%31) 1-20 dekar, miras sorunu olduğunu belirtenlerin oranı (%66.7) 101 dekar ve üstü, kiralamayı belgelendiremediği ve kendisinin yerine mal sahibinin aldığını belirtenlerin oranı (%33.3) 51-100 dekar ve 101 dekar ve üstü işletme genişlik gruplarında en yüksektir (Tablo 4). Kentte oturup arazisini kiraya verenler, DGD ödemelerini kendilerinin alacağı koşulunu dayatmaktadır. Bu anlamda kentte oturan tarımsal üretimle ilgisi olmayanlarda DGD' den yararlanabilmektedir (Günaydın, 2004). Tablo 4'de görüldüğü gibi 1–20 dekar işletme genişlik grubundaki üreticiler, DGD ödemesinden yararlanabilmek için yapılması gereken işlemlere yapılacak harcamalar (Ziraat Odalarına Belge ücreti, Tarım İl-İlçe Müdürlüklerine başvuru ve dosya masrafı, noter masrafı, yol giderleri v.s) için yapacakları masrafın alacakları ödemeleri karşılamaması veya bazı işletmeler için alacakları ödemeyi geçmesi nedeniyle başvuru dahi yapamamaktadırlar (Tablo 4).

Yapılan χ^2 testinde çiftçilerin DGD ödemesinden yararlanmama nedenleri ile **işletme arazi genişliği** arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p=0,127>0,05$)

Bu bulgular, DGD'den yararlanmama nedeninin işletmelerin sadece küçük araziye sahip olmasından değil, büyük ölçüde uygulamadan kaynaklanan ve küçük üreticilerin sisteme girmesini engelleyen nedenlerden kaynaklandığını göstermektedir.

Tablo 4. DGD'den Yararlanmama Nedenleri*

İşletme Genişlik Grupları (dekar)	A		B		C		D		E		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
1-20	1	3,4	10	34,5	9	31,0	8	27,6	1	3,4	29	100,0
21-50	2	12,5	2	12,5	4	25,0	6	37,5	2	12,5	16	100,0
51-100	1	8,3	0	0,0	2	16,7	5	41,7	4	33,3	12	100,0
101+	0	0,0	0	0,0	0	0,0	2	66,7	1	33,3	3	100,0
Toplam	4	6,7	12	20,0	15	25,0	21	35,0	8	13,3	60	100,0
$\chi^2 = 17,644$ $p=0,127>0,05$ $df= 12$												

A-Mülk arazim yok, B-Arazi varlığım çok az, C-Bürokratik işlemler çok fazla, D-Miras sorunun var,

E-Kiraya arazi işliyorum mal sahibi alıyor

*Her üretici birden fazla tercih belirttiğinden değerlendirmede dikkate alınmıştır.

5.2. İncelenen İşletmelerin Sosyal ve Demografik Özellikleri

5.2.1. İncelenen İşletmelerde Çiftçi Ailesine İlişkin Özellikler

DGD'den yararlanan üreticilerin ortalama yaşı 55 olup, çiftçilik deneyimleri ortalama 30 yıl, ortalama eğitim düzeyleri ise altı yıldır. DGD'den yararlanmayan üreticiler daha genç olup ortalama yaşları 50, eğitim düzeyleri daha yüksek olup ortalama yedi yıl, çiftçilik deneyimleri ise daha düşük olup ortalama 25 yıldır. DGD'den yararlanan işletmelerde ailedeki fert sayısı ortalama beş kişi, DGD'den yararlanmayan işletmelerde ise dört kişi olup, hem DGD'den yararlanan hem de yararlanmayan işletmelerde tarımsal faaliyete katılan fert sayısı ortalama üç kişidir. Belirlenen bu sonuç başka çalışmalar (Eraktan ve ark., 2004) ile benzerlik

göstermektedir ki DGD'den yararlanan ve yararlanmayan üreticilerin aile fertlerinden ortalama 3 kişi tarımsal faaliyetlere katılmaktadır. Diğer bir çalışmada DGD'den yararlanan ve yararlanmayan işletmelerin ailedeki fert sayısı 3.9 ve 4.2 olarak saptanmıştır (Gençler ve Artukoğlu, 2003).

5.2.2. İncelenen İşletmelerin Tarımsal Kooperatiflere Üyelik Durumu

DGD'den yararlanan işletmelerin %84.8'i tarımsal kooperatiflere üye iken, DGD'den yararlanmayan işletmelerin %56.2'si tarımsal kooperatiflere üyedir. Başka bir çalışmada DGD'den yararlananların %73.37'sinin tarımsal kooperatiflere üye, yararlanmayanların ise %34.15'inin üye olduğu saptanmıştır (Eraktan ve ark, 2004). Hem DGD'den yararlanan hem de yararlanmayan işletmelerde Tarım Kredi Kooperatifine (TKK) üyelik oranı en yüksektir. DGD'den yararlanan üreticilerin en fazla üye oldukları kooperatifler sırasıyla; TKK (%29.1), Tarımsal Kalkınma Kooperatifi (%29.6) ve Sulama Kooperatifi (%18.8) iken, DGD'den yararlanmayan üreticilerin %32.5'i TKK, %17.5'i Sulama Kooperatifi ve %15'i Pancar Üreticileri Kooperatifi üyesidir.

5.2.3. İncelenen İşletmelerde Üreticilerin Tarım Dışı Gelir Durumu

DGD'den yararlanan üreticilerin %56'sı, yararlanmayan üreticilerin ise %34.4'ü tarım dışı gelire sahiptir. Başka bir çalışmada bu oranlar sırasıyla %20.7 ve %31.7 olarak saptanmıştır (Eraktan ve ark, 2004). Buna göre DGD'den yararlanmayan işletmelerin önemli oranda tarım dışı gelire sahip olmadıkları söylenebilir. DGD'den yararlanamayan üreticilerin esas gelir kaynağının tarımsal faaliyet olduğu görülmektedir. Bu durum işletmeler arasında mevcut gelir dağılımı dengesinin daha da bozulmasına yol açabilecektir.

5.2.4. Üreticilerin Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Üyelik Durumu

Sosyal güvenlik gereksinimi insanların temel gereksinimlerindedir. Gelişmiş ülkeler, sosyal devlet ilkesi doğrultusunda insan mutluluğunu temel alan uygulamalar çerçevesinde sosyal güvenlik sistemlerinin işlerliliğini ön planda tutmaktadırlar.

Toplumun birçok kesimleri uygulamadaki bazı eksikliklerine rağmen sosyal güvenlik sistemlerinin koruyucu şemsiyesi altına almırken, en kalabalık kesimi oluşturan tarım kesimi bu uygulamalardan ancak sınırlı olarak yararlanabilmektedir. Mevcut sosyal güvenlik olanaklarından çiftçiler yeterince yararlanmadığı gibi, 2926 sayılı "tarımda kendi ad ve hesabına çalışanlar sosyal sigortalar kanunu" ile bu kesime getirilen olanaklarda oldukça yetersiz kalmış olup, 3.1 milyon işletme sahibi çiftçi ailesinden ancak 1.01 milyonu Bağ-Kur tarım sigortası kapsamındadır (Gülçubuk ve ark, 2005). Tarım sektöründe çalışanlardan herhangi bir sosyal güvenlik şemsiyesi altında olanların oranı ise sadece % 9'dur (TÜSİAD, 2005).

DGD' den yararlanan üreticilerden sosyal güvenlik kuruluşuna (Emekli Sandığı, Bağ-Kur ve SSK) bağlı olanların oranı %44.8, DGD' den yararlanamayan üreticilerin %31.3'tür. Sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olan, DGD'den yararlanan (%64) ve yararlanamayan üreticilerin oranı (%50) 51-100 dekar işletme genişlik grubunda en yüksektir. DGD' den yararlanan üreticilerden Bağ-Kur'a bağlı olanların oranı (%53.2), DGD' den yararlanamayan üreticilerden ise SSK'ya bağlı olanların oranı (%50) en yüksektir. Büyük işletmelerin sosyal güvenlik kuruluşlarına daha fazla üye olmalarının nedeni, bu işletmelerin ekonomik olarak daha güçlü olduklarından sosyal güvenlik primi ödeme güçlerinin daha fazla olması ile

açıklanabilir. Araştırma bölgesinde herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna üye olan çiftçilerin oranının Türkiye genelinden yüksek olması dikkati çekmektedir.

Doğrudan gelir desteğinden yararlanan ve yararlanmayan üreticiler ile bu üreticilerin sosyal ve demografik özellikleri arasındaki ilişkiyi saptamak için yapılan ki-kare (χ^2) bağımsızlık testi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Çiftçilerin DGD ödemesinden yararlanması ve yararlanamaması ile **işletme sahibinin yaşı** arasında ($\chi^2 = 12,348$, $p=0,002 < 0,05$) **anlamli bir ilişki vardır. Bu durumda $1/H_0$ reddedilmiştir.**

Çiftçilerin DGD ödemesinden yararlanması ve yararlanamaması ile **işletme sahibinin tarımsal kooperatiflere üyeliği** arasında ($\chi^2 = 11,658$, $p=0,001 < 0,05$) **anlamli bir ilişki vardır. Bu durumda $7/H_0$ reddedilmiştir.** Bu sonuç çiftçilerin örgütlenmesi arttıkça DGD'den yararlanmanın da arttığını göstermektedir.

Çiftçilerin DGD ödemesinden yararlanması ve yararlanamaması ile işletme sahibinin eğitim düzeyi, çiftçilik deneyimi, çiftçi ailesindeki kişi sayısı, çiftçi ailesinden tarımda çalışan kişi sayısı, işletme sahibinin sosyal güvenlik kuruluşuna üyeliği ve işletme sahibinin tarım dışı geliri arasında anlamli bir ilişki bulunamamıştır. Bu durumda $2/H_0$, $3/H_0$, $4/H_0$, $5/H_0$, $6/H_0$, $8/H_0$ hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 5. Doğrudan gelir desteğinden yararlanan ve yararlanmayan üreticilerin sosyal ve demografik özellikleri arasındaki ilişki

Özellikler	DGD'den Yararlanan		DGD'den Yararlanmayan		χ^2	p	df
	f	%	f	%			
Yaş					12,348	0,002	2
24-50	38	36,2	14	43,8			
51-60	28	26,7	16	50,0			
61-79	39	37,1	2	6,3			
Eğitim düzeyi					1,204	0,877	4
Okuryazar	5	4,8	1	3,1			
İlkokul	65	61,9	19	59,4			
Ortaokul	16	15,2	7	21,9			
Lise	17	16,2	4	12,5			
Üniversite	2	1,9	1	3,1			
Çiftçilik deneyimi (yıl)					5,211	0,157	3
0-15	24	22,9	8	25,0			
16-30	37	35,2	14	43,8			
31-45	29	27,6	10	31,3			
46-60	15	14,3	0	0,0			
Çiftçi ailesindeki kişi sayısı					1,216	0,544	2
1-3	35	33,3	12	37,5			
4-7	56	53,3	18	56,3			
8-15	14	13,3	2	6,3			
Çiftçi ailesinde tarımda çalışan kişi sayısı					0,207	0,902	2
1-3	68	64,8	22	68,8			
4-7	34	32,4	9	28,1			
8-15	3	2,9	1	3,1			

Tablo 5'in devamı

Sosyal güvenlik kuruluşuna üyelik					1,843	0,175	1
Üye	47	44,8	10	31,3			
Üye Değil	58	55,2	22	68,8			
Tarımsal Kooperatiflere üyelik					11,658	0,001	1
Üye	89	84,8	18	56,3			
Üye Değil	16	15,2	14	43,8			
Tarım dışı gelir					3,528	0,060	1
Var	56,0	53,3	11,0	34,4			
Yok	49,0	46,7	21,0	65,6			

5.3. İncelenen İşletmelerin Yapısal Özellikleri

5.3.1. İşletmelerin Arazi Genişlik Gruplarına Göre Dağılımı

Araştırma kapsamında incelenen işletmelerin arazi varlığı incelendiğinde; DGD'den yararlananların yaklaşık %56'sı 50 dekarın altında, %80'i ise 100 dekarın altında işletme genişliğine sahipken, DGD'den yararlanmayanların %75'i 50 dekarın altında, yaklaşık %94'ü ise 100 dekarın altında işletme genişliğine sahiptirler. Diğer çalışmalarda; DGD'den yararlanmayanların yaklaşık dörtte üçünün 50 dekarın altında işletme genişliğine sahip olduğu (Eraktan ve ark., 2004), DGD'den yararlananların %64.1'nin 31 dekar ve üzerinde, yararlanmayanların ise %58.9'unun 1-15 dekar arasında araziye sahip oldukları saptanmıştır (Gençler ve Artukoğlu, 2003). Bu bulgular büyük işletmelerin DGD'nin avantajlarından yararlandıklarını göstermektedir.

5.3.2. İncelenen İşletmelerde Ortalama İşletme Arazisi, Ekilen Arazi, Nadas Arazi, Parsel Sayısı ve Genişlikleri

DGD'den yararlanan işletmelerde ortalama işletme genişliği, ekilen arazi, nadas arazi, parsel genişliği parsel sayısı sırasıyla; 71.4 da, 60.8 da, 10.6 da, 5.8 da ve 13.1 adettir. DGD'den yararlanmayan işletmelerde ise bu değerler sırasıyla; 37.6 da, 32.5 da, 5.1 da, 4.7 da ve 7.6 adettir. Ortalama nadas arazi miktarının DGD'den yararlanmayan ve 101 da üstü işletmelerde (46.0 da), DGD'den yararlanan işletmelere (32.3 da) göre daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. Yine DGD'den yararlanmayan işletmelerin ortalama işletme arazi genişliği küçük işletmeler olduğu (37.6 da), işletme arazi genişliği büyük işletmelerin (71.4 da) ise DGD'nin avantajını değerlendirdikleri görülmektedir. Türkiye genelinde olduğu gibi incelenen işletmelerde de araziler çok parçalı bir görünüm sergilemektedir. Ortalama parsel sayısı DGD'den yararlanan işletmelerde 13.1, DGD'den yararlanmayan işletmelerde ise 7.6'dır. DGD'den yararlanan işletmelerin ortalama parsel genişliği 5.8 da, yararlanmayan işletmelerin ise 4.7 dekadır. DGD'den yararlanan işletmelerin parsel sayısı daha fazla olmasına rağmen ortalama parsel genişliği daha büyüktür. Isparta ilinde hem DGD'den yararlanan hem de yararlanmayan işletmelerin parsel sayılarının fazla, ortalama arazi genişliklerinin küçük olduğu görülmektedir. Nitekim yapılan bir çalışmada DGD'den yararlanan işletmelerin parsel sayısı/parsel genişlikleri Adıyaman ilinde 4.89/13.70, Polatlı ilçesinde 6.337/41.86, Antalya ilinde 2.34/20.91, Trabzon ilinde 3.65/7.29 olarak saptanmıştır. DGD'den yararlanmayan işletmelerin parsel sayısı/parsel genişlikleri ise Adıyaman ilinde 4.49/7.97, Polatlı ilçesinde 4.76/68.85, Antalya ilinde 3.38/11.23, Trabzon ilinde 2.67/5.06 olarak saptanmıştır (Bayaner ve ark., 2001). Başka bir çalışmada ortalama parsel sayısı DGD'den yararlanan işletmelerde yaklaşık 11, yararlanmayan işletmelerde ise altı olarak belirlenmiştir (Eraktan ve ark., 2004).

5.3.3. İncelenen İşletmelerde Arazilerin Sulanabilme Durumu

DGD'den yararlanan ve yararlanmayan işletmelerin her ikisinde de sulu ve kuru arazi oranı yaklaşık aynıdır. İncelenen işletmelerde sulanan arazi oranı yaklaşık %41 iken kuru arazi oranı %59'dur. DGD'den yararlanan işletmelerde en yüksek sulanan alan oranı 1-20 işletme genişlik grubunda yaklaşık %60 iken, en yüksek kuru arazi oranı 51-100 işletme genişlik grubunda yaklaşık %64'tür. DGD'den yararlanmayan işletmelerde ise en yüksek sulanan alan oranı yine 1-20 işletme genişlik grubunda yaklaşık %77 iken, en yüksek kuru arazi oranı 101+ işletme genişlik grubunda yaklaşık %69'dur. Ortalama sulu arazi DGD'den yararlanan ve yararlanmayan işletmelerde sırasıyla 29.1 da ve 15.4 da iken, kuru arazi ise 42.3 da ve 22.2 dekar olarak saptanmıştır.

5.3.4. İncelenen İşletmelerde Arazi Mülkiyeti ve Tasarruf Şekilleri

Hem DGD'den yararlanan hem de yararlanmayan işletmelerde, toplam işletme arazisinin çoğunluğunun mülk arazi olduğu belirlenmiştir. DGD'den yararlanan işletmelerde mülk, kira ve ortağa işlenen arazi oranı sırasıyla yaklaşık %85.7, %6.8 ve %3.4 iken, DGD'den yararlanmayan işletmelerde %65.0 %25.9 ve %9.1 olarak saptanmıştır. DGD'den yararlanan işletmelerden 1-20 da işletme genişlik grubunda hem kira hem de ortağa arazi işleyene rastlanmazken, yararlanmayan işletmelerde ise aynı genişlik grubunda ortağa arazi işleyene rastlanmamıştır. DGD'den yararlanmayan işletmelerde mülk arazi oranının yüksek olması bir çelişki olarak değerlendirilmemelidir. Zira bu işletmeler ebeveynlerine ait arazileri işlemelerine rağmen, miras sorunları ve intikal masrafları nedeniyle arazinin tapusunu alamadıklarından DGD ödemelerinden yararlanamamaktadırlar.

Yapılan bir çalışmada, DGD'den yararlanan ve yararlanmayan işletmelerde sırasıyla mülk arazi oranı %43.08 ve % 4.31, kira arazi oranı %27.54 ve %13.27, ortak arazi oranı %16.90 ve %6.11olarak saptanmıştır (Eraktan ve ark, 2004). Diğer bir çalışmada DGD'den yararlanan ve yararlanmayan işletmelerde sırasıyla mülk arazi oranı %83.4 ve %95 olarak tespit edilmiştir (Gençler ve Artukoğlu, 2003).

5.3.5. İncelenen İşletmelerde Ürün Deseni

Araştırma alanının ekim alanı ve ekonomik önemi en fazla olan ürünleri arpa, buğday, elma ve kiraz 'dır. DGD'den yararlanan işletmelerin %46.3'ünde arpa, %20.1'inde buğday, %12.6'sında elma ve % 6.2'sinde kiraz yetiştirilmektedir. DGD'den yararlanmayan işletmelerde %29.1 buğday, %25.1 arpa, %14.1 elma ve %6.2 kayısı, %5.8 şeker pancarı, %4.9 fiğ ve %4.2 oranında kiraz yetiştirilmektedir.

Doğrudan gelir desteğinden yararlanan ve yararlanmayan işletmeler ile bu işletmelerin yapısal özellikleri arasındaki ilişkiyi saptamak için yapılan ki- kare (χ^2) bağımsızlık testi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Çiftçilerin DGD ödemesinden yararlanması ve yararlanamaması ile **gayrisafi üretim değeri** arasında ($\chi^2 = 57,674$, $p=0,000<0,05$) **anlamlı bir ilişki vardır. Bu durumda 9/H₀ reddedilmiştir.** DGD'den yararlanan işletmelerde elde edilen gayrisafi üretim değeri daha yüksektir.

Çiftçilerin DGD ödemesinden yararlanması ve yararlanamaması ile **işletme arazi genişliği** arasında ($\chi^2 = 8,474$, $p=0,037<0,05$) **anlamlı bir ilişki vardır. Bu durumda 10/H₀ reddedilmiştir.** DGD'den yararlanan işletmelerde işletme arazi genişliği daha büyüktür.

Çiftçilerin DGD ödemesinden yararlanması ve yararlanamaması ile **arazi parça sayısı** arasında ($\chi^2 = 14,245$, $p=0,014<0,05$) **anlamlı bir ilişki vardır. Bu durumda 11/H₀ reddedilmiştir.** DGD'den yararlanan işletmelerde işletme arazi genişliğine bağlı olarak arazi parça sayısı daha fazladır.

Çiftçilerin DGD ödemesinden yararlanması ve yararlanamaması ile **mülk arazi genişliği** arasında ($\chi^2 = 9,432$, $p=0,024<0,05$) **anlamlı bir ilişki vardır. Bu durumda 12/H₀ reddedilmiştir.** DGD'den yararlanmayan işletmelerde de mülk arazi oranının yüksek olması bir çelişki olarak değerlendirilmemelidir. Zira bu işletmeler ebeveynlerine ait arazileri işlemelerine rağmen, miras sorunları ve intikal masrafları nedeniyle arazinin tapusunu alamadıklarından DGD ödemelerinden yararlanamamaktadırlar.

Çiftçilerin DGD ödemesinden yararlanması ve yararlanamaması ile **ekilen arazi genişliği** arasında ($\chi^2 = 8,716$, $p=0,033<0,05$) **anlamlı bir ilişki vardır. Bu durumda 18/H₀ reddedilmiştir.** DGD'den yararlanan işletmelerde ekilen arazi genişliği daha büyüktür.

Çiftçilerin DGD ödemesinden yararlanması ve yararlanamaması ile kiraya tutulan arazi genişliği, ortak arazi genişliği, sulu arazi genişliği, nadas arazi genişliği ve kuru arazi genişliği arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu durumda 13/H₀, 14/H₀, 15/H₀, 16/H₀, 17/H₀ hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 6. Doğrudan gelir desteğinden yararlanan ve yararlanmayan işletmelerin yapısal özellikleri arasındaki ilişki

Özellikler	DGD'den Yararlanan		DGD'den Yararlanmayan		χ^2	p	df
	f	%	f	%			
Gayrisafi üretim değeri					57,674	0,000	7
1000 YTL'den az	6	5,7	19	59,4			
1000-3000	18	17,1	8	25,0			
3001-5000	15	14,3	4	12,5			
5001-10000	17	16,2	1	3,1			
10001-20000	22	21,0	0	0,0			
20001-40000	15	14,3	0	0,0			
40001-100000	8	7,6	0	0,0			
100001+	4	3,8	0	0,0			
İşletme arazisi genişliği (dekar)					8,474	0,037	3
1-20	26	24,8	16	50,0			
21-50	33	31,4	8	25,0			
51-100	25	23,8	6	18,8			
101+	21	20,0	2	6,3			
Arazi Parça Sayısı (adet)					14,245	0,014	5
1-3	13	12,4	13	40,6			
4-6	26	24,8	8	25,0			
7-9	15	14,3	3	9,4			
10-15	22	21,0	4	12,5			
16-25	17	16,2	3	9,4			
26+	12	11,4	1	3,1			
Mülk arazi genişliği (dekar)					9,432	0,024	3
1-20	32	30,8	16	57,1			
21-50	32	30,8	7	25,0			
51-100	22	21,2	5	17,9			
101+	18	17,3	0	0,0			

Tablo 6'nın devamı

Kira arazi genişliği (dekar)					3,660	0,301	3
1-20	9	56,3	3	33,3			
21-50	4	25,0	4	44,4			
51-100	1	6,3	2	22,2			
101+	2	12,5	0	0,0			
Ortak arazi genişliği (dekar)					1,667	0,644	3
1-20	1	16,7	1	25,0			
21-50	3	50,0	3	75,0			
51-100	1	16,7	0	0,0			
101+	1	16,7	0	0,0			
Sulu arazi genişliği (dekar)					2,914	0,405	3
1-20	43	51,2	17	65,4			
21-50	29	34,5	8	30,8			
51-100	7	8,3	1	3,8			
101+	5	6,0	0	0,0			
Kuru arazi genişliği (dekar)					1,996	0,573	3
1-20	16	22,2	7	35,0			
21-50	29	40,3	8	40,0			
51-100	18	25,0	4	20,0			
101+	9	12,5	1	5,0			
Nadas arazi genişliği (dekar)					2,499	0,475	3
1-20	12	38,7	4	66,7			
21-50	15	48,4	1	16,7			
51-100	3	9,7	1	16,7			
101+	1	3,2	0	0,0			
Ekilen arazi genişliği (dekar)					8,716	0,033	3
1-20	28	26,7	17	53,1			
21-50	40	38,1	9	28,1			
51-100	23	21,9	5	15,6			
101+	14	13,3	1	3,1			

6. Sonuç ve Öneriler

Yapılan ki-kare (χ^2) testi sonuçlarına göre DGD ödemesinden yararlanan ve yararlanmayan işletmeler arasında işletme sahibinin yaşı, tarımsal kooperatiflere üyelik, işletmeden elde edilen gayrisafı üretim değeri, işletme arazi genişliği, arazi parça sayısı, mülk arazi genişliği ve ekilen arazi genişliği değişkenleri arasında istatistikî açıdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur

Arazi üzerinden yapılan DGD ödemelerinin araştırma bölgesinde, işletmeler arasında bir dengesizlik yarattığını söylemek mümkündür. Ortalama işletme büyüklüğü daha fazla olan üreticiler ortalama işletme arazisi az olan üreticilere göre işletme başına daha fazla destek almaktadır. Ayrıca küçük işletmeler uygulamadan kaynaklanan nedenlerle DGD ödemelerinden yararlanamadıkları gibi, kayıt altına da alınamamaktadırlar.

Bu haliyle üretimle ilişkilendirilmeden sadece arazi üzerinden ödenen DGD ödemesi beklenildiği gibi gelir dağılımını düzeltmekten çok, büyük arazi sahibine daha çok, küçük arazi sahibine daha az katkı sağlamakta ve mevcut dengeyi daha da bozmaktadır. Bu sonuç, 9 Aralık 1999 tarihli IMF Niyet Mektubunda belirtilen".....Reform programının orta vadeli amacı var olan destekleme politikalarını safhalar halinde ortadan kaldırarak, fakir çiftçileri hedef alan doğrudan gelir desteği sistemi ile değiştirmektir...." (Anonim, 1999) amacı ile çelişmektedir.

Yapılan hesaplamalar ve araştırma alanında yapılan gözlemler, küçük üreticilerin sisteme girmekte zorlandıklarını, buna karşın büyük üreticilerin alacakları DGD miktarı daha fazla olacağından, yapılacak masrafları göze aldıkları veya arazilerini çeşitli yollardan belirlenen üst limitlere bölerek (200 ve 500 dekar) sistemden daha fazla yararlandıklarını doğrular niteliktedir. Uygulamanın bu şekli ve tarımın mevcut yapısı ile, niyet mektubunda ileri sürüldüğü gibi DGD, verilen desteğin fakir çiftçiye ulaşmasını sağlayacak bir araç olmaktan uzak olduğunu araştırma sonuçları da desteklemektedir. Ayrıca Türkiye’de, 2001 yılından bu yana tarımsal destekleme alımları ile girdi sübvansiyonlarını ikame eder durumdaki DGD politikasının, Türkiye’de mevcut uygulama biçimiyle tarımsal üretimi etkilemediği, arazi üzerinden ödenen DGD ödemelerinin, bölgeler, işletmeler ve ürünler arasında bir dengesizlik yarattığı belirtilmektedir (Eraktan ve ark., 2004). DGD ödemesinin yapılmasında çiftçi gelirlerinin düşüklüğünü belirleyen bir kriter göz önüne alınmadığından, küçük çiftçiyi desteklemek gibi bir sosyal yaklaşım da yoktur (Eraktan, 2001). Bir desteğin sosyal nitelikli olabilmesi için dezavantajlı kesimleri gözetmesi ve mevcut gelir dengesizliğini gidermeye yönelik özelliklerinin olması gerekir.

Çiftçiler arasındaki gelir dengesizliğini gidermek amacıyla fakir çiftçileri hedef alan DGD’nin, Türkiye’de uygulanan şekliyle Çiftçi Kayıt Sistemini (ÇKS) kurmak için bir araç olduğu söylenebilir. Bunun yanında DGD ödemesinin bir yan etki olarak da, büyük çiftçilere satın alma gücü kazandırdığı, büyük çiftçilerin piyasa güçlerine karşı direncini arttırdığını da söylemek mümkündür. Burada belirtilmesi gereken bir ürüne veya hedef kitleye yönelik olarak verilecek olan destek, her iki halde de yapısal bir iyileşmeye olanak sağlamayacaksa, kaynakların yanlış kullanılmasına ve israfına neden olabilecektir. Seçilecek ürüne bağlı olarak, sadece o ürün ve üreticilerini değil tamamlayıcı ve ikame ürün piyasalarını da etkileyecek, yanlış uygulamalar dengelerin bozulmasına yol açabilecektir. Küçük çiftçiye verilecek bir destekte, küçük çiftçilerin tarımda kalmasını teşvik edici olacak, yapısal iyileştirmeler sağlamayacak ve tarımda çalışanların sayısı azaltılmayacaktır.

Tarım politikalarının amacı, küçük işletmelerin korunup, gözetilmesi, varlıklarının garanti altına alınması değil, onların optimal büyüklüğe erişirilerek rasyonel çalışma ortamına girmelerinin sağlanmasıdır (Eraktan ve ark, 2004). Bu amacın gerçekleştirilmesi sürecinde mutlaka çiftçi-köylü ayırımına gidilmeli, kim çiftçi kim köylü belirlenmelidir. Bu ayırmadan sonra gerçekten pazara yönelik üretim yapan işletmeler tarımsal desteklemeler ile desteklenirken, diğerleri sosyal destek projeleri ile sosyal sorunlara yol açmayacak şekilde desteklenmelidir.

Dünyada değişik amaçlı uygulanan DGD sistemleri mevcuttur. Türkiye’de belirlenen amaca göre farklı uygulamalar söz konusu olabilir. Türkiye’de DGD’nin ÇKS dışında amacı çok net olarak belirlenmediği için olumlu sonuç vermediği görülmektedir. Araştırma bulguları doğrultusunda hem bölgesel hem de ulusal tarım politikası belirleyicilerine ışık tutabilecek öneriler aşağıda sunulmuştur.

- DGD, gelire doğrudan destek olmalıdır. Yani tarımdan gelir elde edenler faydalanmalıdır. Çiftçi belgesi yerine satış makbuzu (müstahsil makbuzu) zorunlu kılınabilir.

- Etkin bir doğrudan gelir desteği uygulaması ortaya koyabilmek için, uygulama bölgesel ve kırsal kalkınma, çevre koruma gibi programlarla ilişkilendirilmeli ve desteklenmelidir.
- Sosyal yardım olarak uygulanacak ise amaç açık olmalı ve hedef kitle ile (fakir çiftçi odaklı) sınırlandırılmalıdır.
- Politik açıdan göğüslenebilir ise bölgesel/yöresel olabilir.
- İşletmelerin büyütülmesi amaçlanıyor ise büyük işletmelere (birleşenlere, toplulaştırma yapanlara, kardeşler arası satışlara) yönelik ödenebilir.
- Üretici örgütlerine üye olma şartı getirilmelidir.
- Ürün yönlendirebilme açısından önceden desteklenen ya da açığı bulunan ürünlere, girdi kullanımına bağlanabilir.

Türkiye’de Doğrudan Gelir Desteği ulusal tarım destek politikası olarak ekonomiyi daha az bozucu etkiye sahip olması bakımından fırsatlar sunabilir. Ancak bunun gerçekleşebilmesi, politika amaçlarının başarılabilmesi için doğrudan ödemelerin amaçlarının iyi tanımlanmış, açık ve net olarak sınırlarının belirlenmiş olması kritik öneme sahiptir. Politika uygulayıcı sadece bir takım teknik konuları yerine getirerek belirlenen hedefe ulaşamayacağını dikkate almalıdır. Uygun tasarlanmış bir amaç için uygulanan Doğrudan Gelir Desteği’nin hem politika amaçlarının başarılmasında hem de kaynakların etkin dağılımının sağlanmasında etkili olacağı söylenebilir.

Referanslar

- ANONİM, (1999). *IMF-niyet mektubu* (09.12.1999), T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Ankara. Erişim adresi: <<http://www.hazine.gov.tr/standby/mektup/mektup-tr.htm>>.
- ASLAN, M., BOZ, İ. (2005). Doğrudan gelir desteğinin tarımsal amaçlı kullanımını etkileyen faktörler. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 11 (2) : 61–70.ss.
- AYDOĞUŞ, O. (1999). Buğdayda alternatif destekleme politikalarının refah ve dağılım etkileri: destekleme alım, fark ödeme ve gelire doğrudan destek politikalarının karşılaştırmalı analizi. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Nisan, 39-51.ss.
- BABACAN, A. (2000). *Genel tarım politikaları çerçevesinde doğrudan gelir ödemeleri sistemi*. Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.
- BAFFES, J., MEERMAN, J. (1998). From price to incomes: agricultural subsidization without protection. *The World Bank Research Observer*, Vol.13, No: 2 (August 1998), 191-211.ss.
- BAYANER, A., KOÇ, A., TANRIVERMİŞ, H., GÜNDOĞMUŞ, E., ÖREN, N. , ÖZKAN, B. (2001). *Doğrudan gelir desteği pilot uygulamasının izleme ve değerlendirilmesi*. Proje Raporu: 2001-9, Ankara, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- BİRİNCİ, A., ATSAN, T., PEKER, K., YAVUZ, F. (2002). Doğrudan gelir desteğinin fındık sektörüne olası etkilerinin ekonometrik analizi. *Türkiye V. Tarım Ekonomisi Kongresi 18-20 Eylül*, Erzurum.
- BOR, Ö. (2005). Doğrudan gelir desteği sistemi sonrasına bir bakış. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (9) 33-31.ss.
- ÇAĞLAR, Y. (2002). *Tarımda doğrudan gelir desteği ve verimlilik*. Ankara, Milli Produktivite Merkezi.
- DALE, J.L. (1988). *The Effects of decoupling agricultural subsidies on united states and european community budgetary expenditures*, ERS, USDA, Washington.

- DEMİRCİ, S. (2000). *Doğrudan gelir sistemi ve uygulamalar: Literatür incelemesi*. Ankara, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü.
- EDİZ, D.B., İNTİŞAH, A.S., ÖZLÜ, R.R. (2001). *Doğrudan gelir desteği pilot projesi*. Proje Raporu:2001/8, Ankara, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü.
- ERAKTAN, G. (2001). Tarım politikası temelleri ve Türkiye’de tarımsal destekleme politikası. İstanbul, Uzel Yayınları.
- ERAKTAN, G., ABAY, C., MİRAN, B., OLHAN, E. (2004). *Türk tarımında doğrudan gelir desteği uygulamalarının sonuçları üzerine bir araştırma*. İstanbul, İstanbul Ticaret Odası.
- FELLMANN, T. (2004). Direct income payments in agricultural policies. *58th International Atlantic Economic Conference*, Chicago, Illinois, USA, October 7-10.
- FREWLEY, J.P., KEENEY, M. (2001). *The Impact of direct payments on farm income distribution*. Erişim adresi: <<http://www.teagasc.ie/research/reports/ruraldevelopment/4656/eopr-4656.pdf>>. [Erişim Tarihi: 12.08.2006].
- GENÇLER, F., ARTUKOĞLU, M.M. (2003). *Türk tarımı açısından doğrudan gelir desteği sisteminin değerlendirilmesi: Akhisar ilçesi örneği*. İzmir, İzmir Ticaret Borsası Yayınları.
- GÜLÇUBUK, B., ŞENGÜL, H., ALUFTEKİN, N., KIZILASLAN, N., KILIÇ, M. (2005). Tarımda istihdam sosyal güvenlik uygulamaları ve kırsal yoksulluk. *VI. Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi, 3-7 Ocak, Tarım Haftası 2005*, Ankara, Milli kütüphane.
- GÜNAYDIN, G. (2004). AB ortak tarım politikası kapsamında uygulanan doğrudan gelir desteği: Tarımsal destek mi, yoksulluk yardımı mı?. *Tarım ve Mühendislik*, Sayı: 69-70-71, 46-52.ss.
- OLGUN, A., GENÇLER, F., ARSLAN, Ö. (2002). Doğrudan gelir desteği projesi ve bu projeye ilgili yapılmış yayım çalışmalarının değerlendirilmesi: Akhisar ilçesi örneği. *Türkiye V. Tarım Ekonomisi Kongresi. 18-20 Eylül*, Erzurum.
- OYAN, O. (2000). Tarımda doğrudan gelir desteğine hazır mıyız? *Tarım Ekonomisi Derneği Dergisi*. 5: 1-8.ss.
- ÖCEK, E. (2000). *Tarımsal destekleme yöntemi olarak doğrudan gelir desteği sistemine ilişkin çeşitli ülke uygulamalarının incelenmesi ve sistemin türkiye’de uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi*. Ankara, Hazine Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi.
- ÖREN, M.N., BİNİCİ, T. (2004). Doğrudan gelir desteği uygulamasının GAP alanı tarımsal yapı ve gelirlerine etkileri. *Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi 16-18 Eylül 2004*, 53-60.ss.
- TÜSİAD, (2005). *DTÖ ve AB’deki gelişmeler ışığında 21. yüzyılda Türkiye tarımı*. İstanbul, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği.
- YAMANE, T., (1967). *Elementary sampling theory*. Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice-Hall.
- YÜKSELER, Z. (1999). Tarımsal destekleme politikaları ve doğrudan gelir desteği sisteminin değerlendirilmesi. Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı.